

AFRİKA'DAKİ TÜRK SANAT YAPITLARININ KORUNMASINA YÖNELİK POLİTİKALAR: İLETİŞİM SORUNU

Sedat Cereci*

Öz

Dünya üzerinde, tarih içinde Türklerin bulunduğu her alanda görülebilen Türk karakterli sanat yapıtları, bazıları doğal etkenlerle bazıları da kasıtlı eylemlerle yıpranmakta, zarar görmekte veya ortadan kalkmaktadır. Büyük bölümü Kuzey Afrika'da bulunan Afrika'daki Türk sanat yapıtlarının bir bölümü yok olmuşken, bazıları günümüzde halen kullanılmakta, bazıları onarılmayı bekleyen metruk yapıtlar olarak durmaktadır. Bir bölümü vakıf eseri olarak yapılan yapıtlar, vakıfların ömürlerini tamamlaması veya bulunduğu ülkenin siyasi otoritesinin ilgisizliği nedeniyle onarımdan ve bakımdan uzak kalmaktadır. 19. yüzyıla kadar sanat yapıtlarıyla ilgili ciddi bir politikası olmayan Türkler, Avrupalı devletlerin Osmanlı topraklarını sömürmek için arkeolojiyi kullanmaları üzerine bazı politikalar geliştirme yoluna gitmiştir. Cumhuriyet Türkiye'sinde sanat yapıtları ve sanat çalışmaları Fikir ve Sanat Eserleri Yasası'yla bir ölçüde denetim ve güvence altına alınırken, yurt dışındaki Türk sanat yapıtlarıyla ilgili yeterli çalışma bulunmamaktadır. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'nca düzenlenen "Yurt dışındaki Tarihi Türk Eserlerinin Envanteri Projesi" kapsamında Ortadoğu ve Afrika'daki Türk kültür varlıkları 2000 yılından itibaren Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Abdüsselam Uluçam başkanlığında yürütülürken, daha fazla çalışmaya gereksinim duyulmaktadır. Bu çalışma, Afrika'da bulunan Türk sanat yapıtlarının korunması ve onarımı ile ilgili yapılan çalışmalardan yola çıkarak, konuyla ilgili yasa, yönetmelik ve kararları değerlendirmekte; Afrika'daki Türk sanat yapıtlarının korunması için daha ciddi politikaların uygulanması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Afrika, Türk, sanat yapıtı, koruma, politika.

POLICIES on PROTECTION of TURK ART WORKS in AFRICA: COMMUNICATION MATTER

Abstract

Turkish character art works which can be watched all places where Turks have been sometimes frazzled by natural factors or sometimes collapsed by intentional attacks or sometimes completely dissappeared. Some of Turk art works whose plurality in North Africa disapeared and some of them are still used and some of them waits for repair as derelict works. Some of buildings or works were built by foundations and they are neglected since foundations ended or because of indifference of landlord government. Turks did not have a consistent art works policy until 19. century but after European Governments used archeology to exploit Ottoman territory, Turks planned some policies. Art works were began to protect and control comparatively by Law on Intellectual and Artistic Works in Turkish Republic Government but there is not any arrangement on art works which are in abroad. Atatürk High Institution of Culture, Language and History conducts a Project which was organised by Head of the Turkish Historical Society and the project contains Inventory of Historical Turkish abroad Works Project that is conducted by Prof. Dr. Abdüsselam Ulucam, but Turk art works in abroad need much arrangement. This study firstly evaluates arrangements on protection and reparation of Turk art works in Africa and examines law and policies on this matter and emphasizes requirement of consistent policies on protection of Turk art works in Africa.

Keywords: Africa, Turk, art work, protection, policy.

* Prof. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi İletişim Fakültesi, 31001 Hatay E.Mail: s.cereci@gmail.com

Giriş

Bu çalışmada, Türkiye'nin diğer coğrafyalarda sahip olduğu maddi ve manevi varlığın korunmasına yönelik sorunları ve çabaları ele alınmış, sorunun devletlerarası ilişkilerden öte ciddi bir iletişim sorunu olduğu vurgulanmıştır. Afrika örneğinden yola çıkılarak, yurt dışındaki ulusal varlık ve sanat yapıtlarının korunmasına yönelik politikaların geliştirilmesi gerekliliği dile getirilmiştir. Türkiye, son yıllarda uluslararası alanda düşmanca yaklaşımlarla karşılaşırken, dünyanın değişik yerlerindeki Türk yapıları ve sanat yapıtları da saygısız tutumlar ve saldırılarla karşı karşıya kalmaktadır. Türkiye'nin dış politikası ve diğer devletlerle olan iletişimiyle doğrudan ilgili olan bu sorunun çözümü, yöneticilerin iletişim kurallarını iyi bilip iletileri doğru kodlamasını gerektirmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin gerek yurt içindeki gerekse Türkiye dışındaki taşınmaz varlıklarını, özellikle tarihi miras olan yapı ve yapıtları koruması, diğer devletlerle kurması gereken olumlu iletişim süreçlerine bağlı iken; Türkiye Cumhuriyeti'nin iletişim konusunda yetersiz kalması geçmişten devraldığı mirası koruyamaması sonucunu getirmektedir.

Suudi Arabistan yönetiminin, tarihi Ecyad Kalesi'ni yıkmasıyla gündeme gelen Türkiye dışındaki Türk mimari ve sanat yapıtlarının, Asya, Avrupa ve Afrika'daki onlarca şehirde bulunduğu, ancak bunların büyük bölümünün ya yıkıldığı ya da kaderine terk edildiği bilinmektedir. Afrika'daki Türk sanat yapıtlarının çoğunun kaydı bile tutulmamışken, yapıların ve yapıtların korunması veya bakımı kapsamlı bir devlet politikasını gerektirmektedir. Çoğunluğu Osmanlı Devleti döneminde yapılan ve tehlike altında bulunan Türkiye dışındaki yapı ve sanat yapıtlarının korunması ve bakımı, özenle hazırlanmış düzenlemeleri gerektirmektedir (Ülkü, 2007: 270). Söz konusu düzenlemeler çoğu durumda uluslar arası anlaşmaları da zorunlu kılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin bir süre egemen olduğu ve çok sayıda pütün bulunduğu Balkanlar'da 20 yüzyılda kentsel dönüşüm süreci yaşanırken de Osmanlı yapıları zarar görmüş, bazıları tümüyle ortadan kalkmış, ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin hiçbir müdahalesi ve engellemesi olamamıştır (Snezana, 2012: 175). Türkiye Cumhuriyeti'nin, yurt dışındaki Türk yapılarının korunması ve denetlenmesiyle ilgili mevzuat ve düzenlemelerinin bulunmaması sık sık büyük bir eksiklik ve gereksinim olarak ortaya çıkmaktadır.

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Yasası Türkiye'de sanat yapıtlarının korunmasına ilişkin düzenlemeler içerirken, yurt dışındaki Türk sanat yapıtlarının korunması ve bakımıyla ilgili yeterli düzenlemelerin ve girişimlerin bulunduğunu söylemek zordur. Oysa Türkiye dışında da, en az Türkiye'dekiler kadar değerli ve nadide Türk yapıları ve sanat yapıtlarının bulunduğu, ancak ilgisizlik, bakımsızlık nedeniyle, bazen de kasıtlı eylemlerle yurt dışındaki Türk yapı ve yapıtlarının tehlike altında olduğu bilinmektedir.

Türkiye sınırları dışında kalmış Türk eserlerinin bakımları ile onarımları 30.6.1994 tarihli ve 94/5655 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Sınırları Dışında Bulunan Türk Kültür Varlığının Korunması, Onarımı ve Yeniden Yapımı Konularında Çalışmalar Yapmak Üzere Yürütme Kurulu ve Ortak Komisyon Oluşturulmasına ilişkin Bakanlar Kurulu Kararı'na göre gerçekleştirilmektedir. Bu karar, söz konusu eserlerin bakım ile onarım çalışmalarının Dışişleri Bakanlığının eşgüdümünde yürütülmesini öngörmektedir (Yurtdışındaki Türk Kültür Varlığı, 2013).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, yurtdışındaki Türk eserlerinin durumları konusunda dış temsilciliklere sağlanan bilgileri Kültür ve Turizm Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi (TİKA) Başkanlığı, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü ile üniversitelere iletmekte ve bu eserlerin bakım ve onarım çalışmalarının başlatılmasını ve eşgüdümünü sağlamaktadır.

Afrika'daki Türk Yapıları

Türkler tarih boyunca yurt tuttıkları yerlerde kalıcı ve değeri yüksek yapılar ve yapıtlar bırakarak kültürel birikimlerini ortaya koymuş, tarihin mirasına katkıda bulunmuşlardır. Özbekistan'da, Hindistan'da, İran'da, Irak'ta, Suriye'de, Balkanlar'da olduğu gibi Afrika'da bulunan Türk yapıtları da Türklerin tarihsel deneyimleri, birikimleri ve karakterleri konusunda önemli bilgiler vermekte, Türk sanatının nadide örnekleriyle tarihi varsıllaştırmaktadır (Pektaş, 1999: 543). Türklerin Afrika'daki yapıtları, diğer coğrafyalardakilere benzer karakteristik özellikler gösterirken, yerel motifler de taşımaktadır.

Dünyanın değişik yerlerinde, Türklerin yerleştikleri veya belirli sürelerle yaşadıkları yörelerde gelişen Türk varlığı, yetkin Türk yapıtlarının oluşmasını da sağlamıştır (Yılmaz ve Çiviler, 2012: 112). Osmanlı Devleti'nin bir süre egemenliği altında kalan Kuzey Afrika da sanat değeri yüksek Türk yapıtlarını barındırmaktadır (Klopper, 2004: 21). Başta Mısır olmak üzere, Tunus, Libya, Etiyopya, Sudan gibi ülkelerde çeşitli Türk yapıtları ve sanat yapıtları bulunmaktadır. Tarihte çoğu sömürge altında olan bu devletlerin topraklarındaki Türk sanat yapıtları sömürgeci devletlerin saldırgan yaklaşımlarıyla da büyük zarara ve yıkıma uğramıştır.

Tevfik El-Medeni, Abdurrahman el-Ciylali, Bu'abdcli, Moulai Belhamisi, Hüseyin Hoca, H. Hüsnü Abdülvehhab, Bessam d-Aseli ve benzeri yazarlar Türklerin Kuzey Afrika'nın imarına, sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınmasına gereken önemi verdiğini, sanat ve kültürü geliştirdiğini, eğitim ve öğretimi yaygınlaştırdığını, memleketin her tarafını eğitim-öğretim kurumlarıyla donattığını, Türk idarecilerin ilmi ve kültürel faaliyetleri devamlı olarak teşvik ettiğini, ilim adamlarını maddeten ve manen desteklediğini söylemektedir (Hizmetli, 1953: 7). Osmanlı Devleti, Bursa'da, Edirne'de, İstanbul'da, Saraybosna'da, Şam'da, Bağdat'ta ortaya koyduğu yüksek nitelikli siyaset ve yapıtları Afrika'da da insanların yararına sergilemiştir.

Ağırlıklı olarak mimari yapılardan oluşan Afrika'daki Türk sanat yapıtları, mimari yapılar üzerinde veya iç mekânlarda yer alan değerli işlemeler, oymalar, kakmalar, kabartmalarla sanat değeri taşımaktadır. Konya'daki, Erzurum'daki, Sivas'taki, İstanbul'daki, Bursa'daki, Edirne'deki benzerlerinden farkı olmayan Afrika'daki Türk sanat yapıtları, Türkiye'den uzakta kalarak başka devletlerin egemenliği altında olmanın olumsuzluğuyla baş başa bırakılmaktadır. İnsan yaşamının tüm gereksinimlerini dikkate alarak geliştirilen donanım ve olanaklar Osmanlı Uygarlığında sanatla bezenerek insanların yararına sunulmuştur (Özgel, 2011: 219). Türk kültür yapısında ayrıntılı düzenlemeleri ve inceliği Afrika'da da görmek olasıdır.

Sudan'ın Suakin bölgesindeki liman ve camiler, Etiyopya'nın Harar şehrindeki konsolosluk binası, Hilali Ahmer Cemiyeti binası, Somali'nin Zeyla şehrindeki Osmanlı su depoları, Mısır'da Mehmet Ali Paşa Camii, Tunus, Cibuti ve Cezayir'deki camiler, çarşılar, hamamlar ve bu yapıtları süsleyen hatlar, tezhipler, oymalar, kabartmalar, el yazmaları, mezar

taşları ve işlemleri Türk sanatının Afrika'daki varlığını yansıtmaktadır (Bayhan, 2002: 27). Türklere ait yapılar ve sanat yapıtları, Türklerin binlerce yıl boyunca dünyanın değişik coğrafyalarında yaşadıkları deneyimlerin ve edindikleri birikimin özelliklerini taşımaktadır.

Osmanlı Devleti'nin Afrika'daki topraklarını yitirmesinin ardından büyük ölçüde bakımsız kalan ve ihmal edilen Türk yapıları, dönem dönem duyarlı kişilerin çabalarıyla restorasyon ve bakımdan geçse de, devletin bu konuda yeterli bir politikasının olmaması ve Afrika'daki Türk yapılarıyla yeterince ilgilenmemesi nedeniyle tatmin edici olumlu sonuçlar alınamamaktadır (Shaw, 2007: 277). Afrika'daki Türk yapılarının ve sanat yapıtlarının korunması ve bakımı konusunda Afrika ülkeleri de çok ilgili davranmamaktadır.

Afrika'daki Türk sanat yapıtlarının gerektiği gibi korunamaması veya hak ettiği ilgiyle sahiplenilmemesi, Türkiye'nin uzun bir süre izlediği edilgen dış politikayla da açıklanabilmektedir (Uğrasız, 2003: 143). Ülkenin çıkarları gereği planlanması ve uygulanması gereken dış politika, çoğu zaman ayrıntılar düşünülmeden, kültürel boyut hesaba katılmadan tasarlandığı için sanat yapıtlarının da zarar görmesi veya yeterli ilgiyi görememesi engellenememiştir (Ateş, 2009: 21). Tüm bunlara binaen Afrika'nın, uzun bir süre Türk dış politikasının ilgisi dışında kaldığını unutmamak gerekir. Bunun temel sebebinin Osmanlı'nın son zamanlarında Afrika'nın merkeze uzaklığı, Cumhuriyet dönemi ve sonrası içinse devletin yeni kurulmuş olması hasebiyle sanatı eserlerini koruyacak güçlü bir dış politikadan mahrum olması gösterilebilir.

Sanat Yapıtlarının Korunması

Sanat yapıtlarının tarihlenmesinde olduğu kadar, analizinde de, zamanımızın ileri düzeydeki bilimsel tekniklerinden yararlanmak, yaşanan dönemin kaçınılmaz olguları arasındadır. Bu yöndeki araştırmalar, estetik mesajı kavramakta zorunlu bir aşama olarak ele alındığında, sanatçının yöntemi ve yapıtların oluşumu hakkında insanları aydınlatmakta ve daha derinlemesine bir kavrayış edinmesine yardımcı olmaktadır. Öte yandan bu yeni bilimsel yaklaşım, sahte yapıtlarını tanımaya, yapıtların oluşum süreci içindeki aşamaları saptamaya, malzemede ortaya çıkan değişimleri izlemeye ve çoğu zaman da şaşırtıcı bulgularla karşılaşmaya olanak vermektedir (Hours, 2001: 14). Bu bağlamda sanat yapıtlarının korunması, tarihsel bir değer korunmasından ve insanlığa kazandırılmasından çok daha büyük bir anlam ve önem içermektedir.

Üretimleri için harcanan düşünsel ve duygusal çaba ve ayrıntılı tasarım nedeniyle çok özel ilkeler, yöntemler ve çaba gerektiren sanat yapıtlarının korunması veya yeniden yapılandırılması, devletlerin ve büyük sivil toplum örgütlerinin çalışma alanına giren geniş kapsamlı konulardır. Sanat yapıtlarının korunması ve bakımını üstlenen kişinin özelliklerinden koruma yöntemlerine kadar çok sayıda ayrıntının düşünülüp planlanması gereken sanat yapıtlarının korunması konusu, çok deneyimli uzman ve bilirkişilerle değerlendirilip düzenlenmesi gereken bağlamda tartışılmaktadır (Elliott, 2011: 86). Sanat yapıtlarının korunmasına yönelik teknik ve araçlar, uygar ülkelerde eğitim sürecinde ayrıntılı biçimde ele alınırken, devlet tarafından yapılan yasal düzenlemeler koruma çalışmalarına temel oluşturmaktadır.

Her sanat yapıtı için ayrı bir yöntemin ve araçların gerektiği koruma çalışmaları, uzun süren ön hazırlık dönemlerinden sonra gerçekleştirilmektedir. Sanat yapıtlarının ve yapıtların

tekniklerinin tam olarak araştırılıp irdelendiği ön hazırlık dönemleri, sanat yapıtının niteliğinden kullanılan malzemelere; yapıtın tarihçesinden maruz kaldığı etkilere kadar bir dizi ayrıntının ele alınmasıyla somutlaşmaktadır (Thill, 2004: 121). Sanat yapıtı için alınan koruma kararları ve yapılan düzenlemeler, insanlık tarihinin değerli bir bölümünün korunmasına altına alınması anlamına da gelmektedir.

Yoğun düşünsel süreç ve çabaların sonucunda ortaya çıkan sanat yapıtları, pek çok doğal veya doğal olmayan tehlike ve zararlarla karşılaşmakta ve koruma ve bakım önlemlerine gereksinim duymaktadır (Soby, 1947: 13). Çevresel değişim, insan etkileri nedeniyle sürekli tehdit ve tehlike altında olan sanat yapıtlarının korunması ve bakımı özel politikaları ve yasaları gerektirirken, yasaların uygulanması da uygar eğitimi zorunlu kılmaktadır (Monroe, 1973: 15). Gelişme sürecini tamamlamış toplumlarda sanatın gelişmesi ve sanat yapıtlarının korunması da ulusal bir sorun olarak değerlendirilmektedir.

Bazı uygar ülkelerde, üniversitelerde veya müzelerde sanat yapıtlarının korunması üzerinde çalışan özel birimler bulunmaktadır. Bu birimlerde bir sanat yapıtının niteliğinin tanınmasından sanat yapıtının üretildiği tarihin siyasi ve ekonomik özelliklerine kadar geniş kapsamlı bir alanda çalışmalar yapılırken, sanat yapıtlarının ve yapıtların korunması konusu siyasi otorite tarafından güvence altına alınmaktadır (Muller, 2000: 13). Tarihsel yapıtların ve sanat yapıtlarının korunması ve bakımının ayrıntılı devlet politikalarıyla sağlanması gereği ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de eski eserlere ilişkin ilk tüzük 1874 yılında hazırlanmıştır. O zamanki adıyla “Asar-ı Atika Nizamnamesi” diye anılan bu tüzük, bir giriş, dört bölüm ve bir sonuç şeklinde sıralanmış olarak 36 maddeden ibarettir. 1874 tarihli tüzük, arkeolojik kazılar için bir takım esaslar getirmiş olması bakımından şüphesiz ileri bir adımı temsil etmektedir. Bu tüzüğün, arkeolojik kazılarda ele geçen eserlerin kimlere ait olacağını gösteren maddesi ile, eserin yurtdışına çıkarılmasını yasaklamıyor oluşu Türkiye’nin çıkarlarıyla bağdaşmamıştır. Tüzüğe göre kazılarda çıkan eserlerin üçte biri kazı yapan, üçte biri arazi sahibine, üçte biri de devlete ait olacaktır.

Osman Hamdi Bey tarafından hazırlanarak yürürlüğe konulan 1884 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi, eski eserlerin devlet malı olması ve yurt dışına çıkarılamayacağı esasına dayanmaktadır (Çal, 1990: 369). Yürürlüğe konulduğu yılların hayli ilerisindeki yılların ihtiyacına cevap verebilecek özellikteki bu tüzüğün bazı maddelerinde 1906 yılında bazı küçük değişiklikler yapılmış, tüzük bu durumu ile Cumhuriyet döneminde bile yarım yüzyıl kullanılmış ve bugün yürürlükte olan 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’na temel oluşturmuştur.

Afrika’daki Türk Sanat Yapıtlarının Korunması ve Politikalar

Bir devletin geçmişini ve geçmişten miras aldığı değerlerini koruması, iç politikası kadar dış politikası ve diğer devletlerle ilişkileri ve kurum ve kişilerle kurduğu iletişimle doğrudan ilgilidir (Fioretos, 2011: 394). Olumlu ilişkiler planlanmış ve tutarlı iletişim süreçlerini gerektirirken, iletişimin taraflarına da büyük yararlar sağlamaktadır.

Yurttaşların güvenliği ve yaşamsal haklarının güvencesi bağlamında ilk sorumlu kurum olan devlet, halkın maddi ve manevi tüm toplumsal gereksinimlerinin giderilmesi ve gerekli

donanımın sağlanmasından da sorumlu kurumdur (Heckscher, 1968: 113). Halkının temel gereksinimlerini sağlamanın yanı sıra toplumsal kültürel beklentileri karşılama konusunda da sorumluluğu bulunan devlet, sanat çalışmalarının sağlıklı olarak yürütülmesi, sanatçıların ve sanat yapıtlarının korunması ve güvence altına alınmasından da sorumlu bulunmaktadır.

Yurttaşlarının yaşamsal haklarını güvence altına almak ve onlar için elverişli çalışma ortamları oluşturmak sorumluluğunun yanı sıra, ülke dışında yaşayan yurttaşlarının haklarını korumak ve savunmak; devletin başka ülkelerdeki kültürel varlığının kalıntılarını korumak, onarmak ve güvence altına almak da devletin sorumluluğu altında bulunan konulardır (Hindess, 2005: 409). Türkiye gibi Osmanlı Devleti'nden büyük bir kültürel miras devralmış ve geniş bir alanda kültür ve sanat yapıtları bulunan bir ülkenin kendi karakteristiğini taşıyan yapı ve yapıtları korumaya yönelik yasal düzenlemeleri ve çalışmalarının bulunması gerekmektedir. Örneğin Mısır'da metro çalışmaları sırasında birçok Osmanlı eserinin yok edilmesi bunun yanında İskender Paşa tarafından yaptırılan birçok medrese ve caminin yıpranmasına Mısır devletinin göz yummasına karşı Türkiye'nin bunu gündeme getirmemesi ilginçtir(<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/130254.asp>).

Dış politika ve sanat arasında doğrudan bir ilinti bulunmaktadır ve dış politikanın temel yürütücüsü olan devlet sanat çalışmalarını düzenlemek için de politikalar geliştirmek zorunda olan kurum olarak tanınmaktadır. Politika; sadece sonradan öğrenilen, insanlar ve toplumlararası ilişkileri düzenleyen davranış biçimleri ve tarih yazıcılığı gibi bilinçli davranış modelleri ile, sanat, aşk, ve din gibi insanın doğası ile birlikte var olan güdüsel davranışların bileşkesini oluşturan bir tema olarak nitelenmektedir (Kılıç, 2011: 48). Devletin sanat politikası, kendi ülkesindeki sanat çalışmaları, üretimleri ve sanat mirasının yanı sıra atalarının ve yurttaşlarının başka coğrafyalarda üretilip bıraktığı ve kendi karakteristiğini taşıyan sanat yapıtlarını da kapsamaktadır.

Devletin temel görevlerinden biri olarak sanatı finanse etmesi, sanat çalışmaları için olanaklar sağlaması ve var olan sanat yapıtlarının korunması bağlamında Türkiye'de de bazı çalışmalar ve düzenlemeler olduğu bilinmektedir. Özellikle var olan sanat yapıtlarının korunması anlamında yasal düzenlemeler bulunmakta, ancak yetersizliği de bilinmektedir (Kovancılar ve Kahrıman, 2007: 22). Sanat yapıtlarının güvence altına alınması ve korunması ile ilgili çalışmaların yurt içinde bile yetersiz olduğu gerçeği varken, yurt dışındaki Türk sanat yapıtlarının korunması ve güvence altına alınması konusu çoğu zaman düşünce sınırları dışında kalmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı yurtdışındaki Türk kültür varlığına ait tarihi ve mimari eserlerin korunması ve asıl özelliklerine sadık kalarak restore edilmeleri yönündeki çalışmaları, bakanlığın eşgüdümünde ilgili bakanlıklar, kurumlar ve dış temsilciliklerle işbirliği içinde sürdürmektedir. Balkanlar, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri başta olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun hüküm sürmüş bulunduğu geniş coğrafyada mevcut tarihi ve kültürel eserlerin restore edilmeleri amacıyla ikili ve çok taraflı temas ve çalışmalar yürütmektedir (<http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa>, 2013).

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Türkiye'de bulunan sanat yapıtlarını güvence altına alırken, yurt dışındaki Türk sanat yapıtları için de uluslararası anlaşmalar yoluyla koruma ve bakımın gerçekleşmesi olanağını sağlamaktadır. Sanat ve kültür yapıtları için uygulanan sigorta sistemi ve tazminat uygulaması yurt dışındaki yapıtlar için de uygulanmaya çalışılmaktadır (Baştürk vd., 2012: 84). Ancak sigorta sisteminin tam

olarak yerleşmediği ve kurumlaşmadığı Türkiye’de sanat yapıtları için öngörülen sigorta uygulaması da tam olarak işlememektedir.

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan ve Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı’nca düzenlenen ‘Yurt dışındaki Tarihi Türk Eserlerinin Envanteri Projesi’ kapsamında yürütülen çalışma sonucunda Osmanlı, Memlûklü, Eyyubi ve Selçuklu dönemlerine ait 276 taşınmaz Türk kültür varlığı tespit edilmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan ve Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı’nca düzenlenen ‘Yurt dışındaki Tarihi Türk Eserlerinin Envanteri Projesi’ kapsamında Ortadoğu ve Afrika’daki Türk kültür varlıkları 2000 yılından itibaren Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Abdüsselam Uluçam başkanlığında yürütülmektedir.

Mısır Yüksek İslam İşleri Meclisi ile TİKA arasındaki ortak proje kapsamında pek çok el yazmasının Türkiye’ye getirileceği, bu eserler arasında Sufilik, İslami tasavvuf, fıkıh usulü, Şafilik fıkıhı, Hanefilik fıkıhı, Arapça şiir koleksiyonları ve hadisler gibi yayınlar bulunduğu açıklanmıştır. Eserlerin, uzmanlar tarafından incelendikten sonra dijital ortama aktarılacağı, Türkiye’nin, Mısır’da çeşitli kütüphanelerde bulunan yaklaşık bin el yazması İslami eseri yenileyip koruma altına alacağı bildirilmiştir. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) tarafından yenilenip, dijital ortama aktarılacak ve kütüphanelerde korunacak eserlerin basım tarihlerinin ise 500 yıl öncesine dayandığı belirtilmiştir (timeturk, 2013). Değişik coğrafyalardaki Türk yapılarını koruma altına alan TİKA’nın, Somali’nin Zeyla kentinde bulunan Osmanlı yapılarını da koruma altına alacağı açıklanmıştır (Yenişafak, 2012). Afrika’nın içlerine kadar yayılmış bir coğrafyadaki uzak köşelerde yer alan Türk yapıları ve sanat yapıtlarının korunması için siyasi otoritenin yanı sıra bazı kuruluşlar da girişimde bulunmaktadır.

Her türlü sorunun çözümü için başlıca araç olan iletişim, devletlerarası ilişkilerde de konunun doğru anlatılması, ortak noktalarda buluşulması, eksiklerin tamamlanması, isteklerin yerine gelmesi, ortak çıkarların sağlanması gibi konularda başlıca yol olarak görünmektedir (Ward, 2006: 701). Bir devletin, özellikle ülke dışında bulunan varlık, saygınlık ve mirasını koruma kaygısı varsa, diğer devletlerle çok olumlu ilişkiler kurarak amacına ulaşma ve varlığını devam ettirme seçeneği bulunmaktadır (Chernoff, 2004: 71). Olumlu ilişkiler, iyi düzenlenmiş ve uygun araçlarla kodlanmış iletileri içeren iletişim süreçlerini gerektirmektedir.

Sonuç

Tarih boyunca kurulan Türk devletleri Anadolu’dan başka Hindistan’da, İran’da, Suriye’de, Irak’ta, Suudi Arabistan’da, Balkanlar’da, Kuzey Afrika’da ve bilmeyenler için şaşırtıcı da olsa iç Afrika’da sayısız yapı ve yapıt bırakmışlardır. Bu tarihsel mirasın günümüzdeki varlığı tehlike altında olmakla birlikte, Türkiye Cumhuriyeti’nin dünyadaki Türk varlıklarını korumak ve onarmak için ciddi bir çaba içinde olmadığı görülmektedir.

Türkiye’nin diğer devletlerle olan ilişkileri, değişik vesilelerle kurduğu iletişim süreçleri bir yandan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin varlığının, Türk halkının bütünlüğünün, Türkiye’nin saygınlığının korunması ve yayılması için olumlu etkilere neden olurken; bir

yandan da Türkiye dışındaki Türk algısı, saygınlık ve Türk varlığının korunması ve hasarların onarılması için uygun yollar açmakta, olanaklar tanımaktadır.

Tarih boyunca Türklerin yerleştiği ve imar ettiği her coğrafyada olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nin bir süre egemenliği altında kalan Afrika'da da Türklere özgü yapılar yapılmış ve sanat yapıtları üretilmiştir. Tüm Türk yerleşimlerinin uygar ortamlar olmasını sağlayan işlevsel alanlar, çarşılar, tapınaklar, eğitim kurumları, yardım kurumları, aş evleri, hamamlar, çeşmeler, kütüphaneler, türbeler ve bu yapıların içindeki motifler, işlemeler, hatlar, el yazmaları, tezhipler, çiniler, oymalar, kabartmalar Afrika'nın değişik bölgelerinde de varlığını göstermiş, Afrika halkları uzun bir dönem Türk yapı ve sanat yapıtlarının ışığıyla aydınlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin zayıflayıp çökmeye başladığı dönemde katı bir sömürü hareketiyle karşılaşan Afrika Anakarası, insanları, doğası ve kültürel mirasıyla büyük zararlara uğramıştır. Osmanlı Devleti'nin Afrika'dan çekilmesiyle sahipsiz kalan, ihmallerle, bazen doğal nedenler bazen de sömürgeci devletlerin kasıtlı saldırılarıyla zarar gören, yıpranan, bazıları yok olan Türk yapıları ve sanat yapıtları Türk varlığının Afrika'dan silinme aşamasına gelmesine yol açarken, çok değerli sanat yapıtları da tarihin içinde yok olma tehlikesi yaşamaktadır. Çoğunluğu Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından planlanan ve yürütülen Afrika'daki Türk yapı ve sanat yapıtlarını koruma ve denetleme çabaları değişik nedenlerle genellikle yetersiz kalmaktadır.

Yüzlerce yıl önce yapılmış yapı ve sanat yapıtlarını çağdaş yöntem ve tekniklerle koruyup denetlemek ayrıntılı ve özenli planlamalar gerektirirken, yapı ve yapıtların paha biçilmez değeri bu tür çalışmaları zorunlu kılmaktadır. Değişik kurum ve kuruluşların sürdürdükleri koruma ve bakım çalışmaları bazen ödenek yetersizliği, bazen uluslararası ilişkilerdeki sorunlar, bazen bürokratik engeller nedeniyle yetersiz kalmakta, Afrika'daki Türk sanat yapıtlarının zarar görmesi, yıpranması engellenememektedir. Korumayı sağlamak, zararları yok etmek, Türk sanat yapıtlarını insanlığa ve geleceğe kazandırmak için daha özenli, ayrıntılı ve duyarlı politikalar geliştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Ateş, D. (2009). "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm / Realizm Tartışması ve Disiplinin Özerkliği". *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10 (1): 11-25.
- Baştürk, F. H. ve Dimitriyadis, İ. ve Yardımcı, İ. ve Taçyıldız, E. (2012). "Sanat Eserleri ve Müze Sigortaları". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27: 75-86.
- Bayhan, A. "Kahire'de Bir Grup Osmanlı Mezar Yapısı: Baldaken Türbeler". *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 9: 21-43".
- Chernoff, F. (2004). "The Study of Democratic Peace and Progress in International Relations". *International Studies Review*, 6 (1): 49-77.
- Çal, H. (1990). "Türkiye'de Cumhuriyet Devri Taşınmaz Eski Eser Tahribatı Ve Sebepleri", Türkiye'de Eski Eser Kaçakçılığı Tahribatı ve Korunması Sempozyumu 30 Ocak - 1 Şubat 1989, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 34 (1/2): 1990, 353 - 380.

- Elliott, E. (2011). “Art Law Research Resources: An Introduction”. *Art Documentation: Journal of the Art Libraries Society of North America*, 30 (2): 80-88.
- Fioretos, O. (2011). “Historical Institutionalism in International Relations”. *International Organization*, 65 (2): 367-399.
- Heckscher, A. (1968). “Changing Styles in Art and Entertainment”. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 378: 109-116.
- Hindess, B.(2005). “Politics as Government: Michel Foucault’s Analysis of Political Reason”. *Alternatives: Global, Local, Political*, 30 (4): 389-413.
- Hizmetli, S.(1953). “Osmanlı Yönetimi Döneminde Tunus ve Cezayir’in Eğitim ve Kültür Tarihine Genel Bir Bakış”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32: 1-21.
- Hours, M. (2001). *Başyapıtların Gizemli Dünyası*, İstanbul: İmge.
- <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa> (2013). “Yurtdışındaki Tarihi Türk Eserlerinin Korunması”. 06.09.2013.
- <http://www.mfa.gov.tr/yurtdisindaki-turk-kultur-varligi.tr.mfa> “Yurtdışındaki Türk Kültür Varlığı”, 05.09.2013.
- <http://www.timeturk.com/tr/2013/06/04/misir-in-500-yillik-islam-eserlerine-turkiye-sahip-cikiyor.html> (2013). “Mısır’ın 500 Yıllık İslam Eserlerine Türkiye Sahip Çıkıyor”. 06.09.2013.
- Kılıç, S. (2011). “Estetik Politika/Politize Sanatın Toplumun Sosyo-Kültürel Yapılanma Sürecine Etki ve Katkıları”. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 4 (2): 37-49.
- Klopper, S. (2004). “South Africa’s Culture of Collecting: The Unofficial History”. *African Arts*, 37 (4): 18-25.
- Kovancılar, B. ve Kahrıman, H. (2007). “Devlet-Sanat İlişkisi: Sanat Desteklerinin Dayandığı Argümanlar”. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 44 (513): 21-33.
- Monroe, G. M. (1973). “Art Front”. *Archives of American Art Journal*, 13 (3): 13-19.
- Muller, N. (2000). “Slowing the Clock: Art Conservation at the Art Museum”. *Record of the Art Museum*, 59 (1/2): 2-15.
- Öznel, M. (2011). “Osmanlı Devleti’nde Sosyoekonomik Yapısıyla Öne Çıkan Vilayet ve Sancakların Kamu Maliyesindeki Yeri ve Önemi”. *Maliye Dergisi*, 160: 204-227.
(1325-1327/1909-1912)
- Pektaş Kadir, “Kuzey Afrika’da Osmanlı Mimarisi”. *Osmanlı Ansiklopedisi*, (Y. Türkiye Yay.), C. X, Ankara, 1999, s.541-547.
- Shaw, W. (2007). “Museums and Narratives of Display from the Late Ottoman Empire to the Turkish Republic”. *Muqarnas*, 24: 243-279.
- Snezana, G. M. (2012). “Protection of Historicalurban Centers in Terms of Contemporary Urbanization”. ICOMOS ICORP International Symposium. Yıldız Teknik Üniversitesi. 15-17 Kasım İstanbul, 174-182.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 59 Ocak - Şubat 2017

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

- Soby, J. T. (1947). “The Museum of Modern Art”. *The Bulletin of the Museum of Modern Art*, 14 (2): 1-16.
- Thill, R. (2004). “Intellectual Property: A Chronological Compendium of Intersections between Contemporary Art and Utility Patents”. *Leonardo*, 37 (2): 117-124.
- Uğrasız, B. (2003). “Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2): 139-145.
- Ülkü, O. (2007). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Savunma Sistemi Olarak Tabya Mimarisi”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27: 245-270.
- Ward, L. (2006). “Locke on the Moral Basis of International Relations”. *American Journal of Political Science*, 50 (3): 691-705.
- Yenişafak (2012). “Afrika'daki Osmanlı Mirası Koruma Altında”. Yenişafak, 11 Mayıs 2012.
- Yılmaz, A. ve Çiviler, M. (2012). “Türk Dünyası Tarihi Kültür Varlıklarının Eğitim Aracı Olarak Kullanılması”, *Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim Bilimleri Araştırmaların Sempozyumu*, 1-3 Ekim 2012 Sinop.